

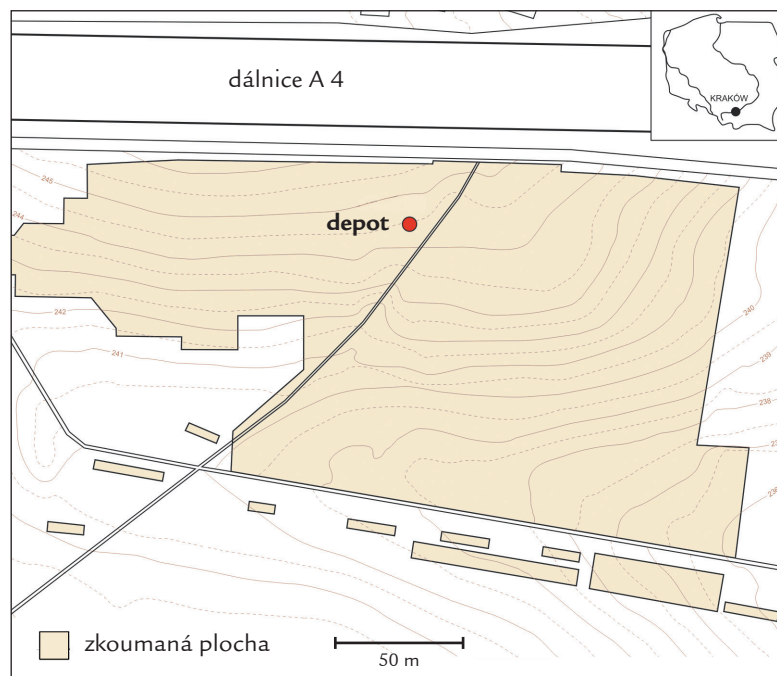
Poklad z Aleksandrowic u Krakova – od nálezu k rekonstrukci

První velkoplošné archeologické výzkumy u Krakova začaly v souvislosti s výstavbou dálnice A4 v roce 1997 v Aleksandrowicích, okr. Zabierzów (Naglik 2001). Na území mezi již dostavěným úsekem dálnice Katowice–Krakov a krakovským letištěm v Balicích byla naplánována výstavba odpočívadla a parkoviště pro nákladní automobily. Vzhledem k ohrožení archeologické lokality č. 2 v Aleksandrowicích, která byla známá z dřívějších výzkumů, byl realizován záchranný výzkum vedený Krakovským sdružením pro výzkum dálnic.¹

■ Albert ZASTAWNY
Justyna RODAK

Lokalita č. 2 v Aleksandrowicích leží v jižní části Tenczynského hřbetu (Garb Tenczyński), který tvoří jižní okraj Krakovsko-čenstochovské jury. Je situována na pravém břehu malého potoka, který je levobřežním přítokem nedaleké řeky Brzozkwin, tekoucí od severu krasovým údolím zvaným Aleksandrowický úval. Lokalita zaujímá jižní a jihovýchodní úbočí nejvýše situované části rozlehlé vyvýšeniny (obr. 1). Vymezení rozsahu lokality na severu a severozápadě znemožňuje kompaktní zástavba obce. Od východu ji ohraničuje výše zmiňovaný potok, od jihu a jihozápadu mělká kotlina s další malou vodotečí.

V rámci záchranných výzkumů provedených v letech 1997 a 1998 bylo prozkoumáno území o celkové výměře 385 arů. Výzkum zahrnul plochu označenou jako lokalita č. 2 (východní část) a č. 3 (západní

■ Obr. 1 Lokalita č. 1 v Aleksandrowicích během archeologického výzkumu v roce 1998 a plán výzkumu s lokalizací depotu (obj. 200). Foto a ilustrace A. Zastawny.

část). V průběhu terénních prací bylo prokázáno, že jde o jedinou lokalitu, které bylo již ve fázi zpracování materiálu přiděleno jedno číslo: lokalita č. 2 v Aleksandrowicích. Její součástí je území prozkoumané

velkoplošnými výzkumy a linií sondážních výkopů v jižních partiích (obr. 1). Výzkum odkryl pozůstatky sídelních komplexů a nálezů datovaných od mladšího paleolitu až po 19. století.

¹ Krakovské sdružení pro výzkum dálnic (Krakowski Zespół do Badań Autostrad) je veřejná společnost fungující od roku 1996. Byla založena Archeologickým ústavem Jagellovské univerzity (Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego), Archeologickým muzeem v Krakově (Muzeum Archeologiczne w Krakowie) a Ústavem archeologie a etnologie Polské akademie věd (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk).

■ Obr. 2 Místo objevení nálezu. Foto B. Roczkalski.

V roce 1998 byl nalezen depot kovových předmětů, který, jak se později ukázalo, patří k nejdůležitějším objevům nejen na lokalitě v Aleksandrowicích, ale v rámci všech pozdějších „dálničních“ výzkumů. Unikátní charakter a hodnota tohoto nálezu, plynoucí z chronologie, provenience a typologie bronzových a železných ozdob (Rydzewski 2005, 31; Tyniec-Kępińska 2005, 349; Naglik 2005; Blajer – Chochorowski v tisku), se staly důvodem začlenění pokladu z Aleksandrowic do scénáře putovní výstavy „Archeologická dálnice – Výzkumy velkých silničních staveb u Krakova“ („Archeologiczna autostrada – Wykopiska przy wielkich inwestycjach drogowych pod Krakowem“), kterou připravilo Archeologické muzeum v Krakově a Krakovské sdružení pro výzkum dálnic. Vedle prezentace nálezů k hlavním záměrům autorů výstavy (a tohoto příspěvku) patřila rekonstrukce oděvů, způsobu nošení a podoby kovových ozdob. Náš návrh představujeme v tomto příspěvku.

Poklad – okolnosti nálezu a stav zachování předmětů

Depot kovových předmětů byl objeven během skrývky drnu v nejvyšší položené části, při severním okraji zkoumané plochy (obr. 1). Poklad se nacházel bezprostředně pod vrstvou ornice, na rozhraní podorničí a podložní spraše (obr. 2). Byl označen jako objekt č. 200. Součásti depotu byly vyzvednuty ze dvou shluků vzdálených od sebe přibližně 15 cm. Předměty byly těsně „zabaleny“, což naznačuje, že se původně nacházely v nějakém obalu či schránce vyrobené z organického materiálu. Jelikož důkladná preparace vyžadovala zajištění laboratorních podmínek, byl nález převezen v bloku spraše do konzervačního pracoviště Archeologického ústavu Jagellonské univerzity, kde byly nálezy očištěny a předběžně konzervovány.

Ve fázi vyzvedávání ozdob z bloku zeminy byly nejlépe zachované a nejsnáze identifikovatelné bronzové spirálové náramky, bronzové brýlovité závěsky a také bronzový půlměsícovitý náprsník (obr. 3). Naopak nepříliš jasně se jevily trubičkovité svítky z plechu, a teprve v další fázi zkoumání se ukázalo, že jde o železné a bronzové obložení několika jehlic. Drobné součásti depotu, např. kolečko a knoflíky z bronzu a také železné hlavice jehlic a železné kotoučky, byly postupně odkrývány v průběhu preparování nálezu.

Pozornost zasluhuje soubor vzájemně spojených předmětů, který se skládal z bronzového manžetového

náramku a na něm připevněného bronzového brýlovitého závěsku s železným ouškem (oušky?) pro upevnění železné spirály (či spirál; obr. 4). Na brýlovitém závěsku se zachovaly pozůstatky provázku navinutého na obloučku. Tyto předměty zachované v původním uspořádání *in situ* (s výjimkou utržené spirály) tvoří zajímavý bimetalický komplet ozdob sestavený z několika prvků.

Nálezy

Po vypreparování nálezů a jejich konzervaci (obr. 5) bylo zjištěno, že se poklad z Aleksandrowic skládal z více než 60 různých předmětů dochovaných v celku a ve

■ Obr. 5 Nálezy po konzervaci (výběr). Foto J. Chochorowski.

■ Obr. 3 Nálezy po předběžném očištění na konzervačním pracovišti Archeologického ústavu Jagellonské univerzity. Foto M. Biborski.

■ Obr. 4 Bronzové náramky a brýlovitý přívěsek před konzervací. Jeden z náramků a na něm nasazený přívěsek tvoří komplet ozdob. Na snímku jsou viditelné pozůstatky šňůrky na oblouku a zkorodované železné ouško k upevnění železného kotoučku. Foto M. Doktor.

fragmentech. Depot obsahoval následující předměty:

- 1 půlměsícovitý bronzový náprsník (**obr. 6: 1; 7**),
- 8 manžetových náramků (jeden zachovaný fragmentárně) vyrobených technikou přitavení, několik bronzových drátků (**obr. 5; 6: 2; 8**),
- 2 bronzové brýlovité závěsky (**obr. 3; 6: 5–6**),
- 7 železných růžic ze spirálovitě stočeného drátu (**obr. 5; 6: 5**),
- 7 jehlic (rekonstruovaných): trubičkovité svitky ze spirálovitě stočené bronzové (4) a železné (3) pásky, které byly obloženy dřevěnými jehlic, zakončené kulovitými železnými hlavicemi (2; **obr. 6: 3–4**),
- 36 drobných fragmentů železných předmětů,

- 1 bronzové kolečko,
- 6 bronzových knoflíků (**obr. 5; 6: 7–8**),
- 2 fragmenty šňůrky z organického materiálu (**obr. 4**).

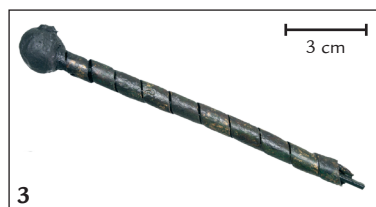
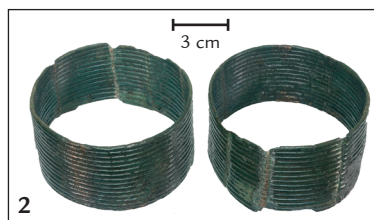
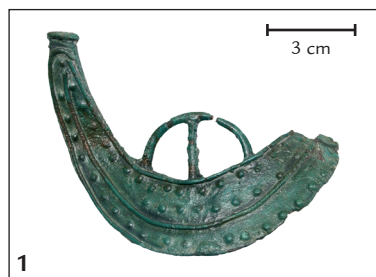
Poklad z Aleksandrowic vyniká především proveniencí ozdob, které pocházejí ze vzdálených oblastí jižní a severní Evropy. Mimořádný význam pak mají předměty vyrobené ze železa, které řadíme k nejstarším železným výrobkům na území Malopolska (Rydzewski 2005, 31). Velmi ojedinělé je také použití železných prvků jako součástí bronzových ozdob. Tímto spojením vznikly bimetalické šperky a soupravy ozdob. V tomto případě se jedná o růžicovitě stočené železné kotouče s ouškem, připevněné k bronzovým brýlovitým závěškům (**obr. 4; 6: 5–6**). Druhým

příkladem jsou jehlice obtočené bronzovou páskou a zakončené kulovitými železnými hlavicemi (**obr. 6: 3–4**).

Datování a kulturní zařazení

Poklad z Aleksandrowic postrádá bližší stratigrafický kontext, což velmi komplikuje jednoznačné kulturní zařazení tohoto celku. Navíc obsahuje četné unikátní artefakty, ke kterým nelze přiřadit konkrétní analogie. Depot neobsahoval žádné keramické předměty, které by mohly pomoci v určení chronologického zařazení.

Podle dosavadních poznatků a nejnovějších zjištění lze poklad spojovat s hornoslezsko-malopolskou skupinou lužické kultury a datovat na přelom doby bronzové a starší doby železné, tj. do V. stupně doby bronzové / Ha C (Blajer – Chochorowski v tisku). Tyto chronologické závěry vyplývají z několika premis. K nejoriginálnějším předmětům z celého souboru bezesporu patří půlměsícovitý bronzový náprsník (**obr. 7**), který se velmi podobá límcovitým nákrčníkům nalázaným v Pomořanech a řazeným do V. stupně doby bronzové (Sprockhoff 1956, Taf. 24; Blajer – Chochorowski v tisku). Manžetovitým náramkům (**obr. 8**) z typologického hlediska

■ Obr. 6 Tabulka hlavních typů nálezů: 1 bronzový náprsník, 2 bronzové manžetové náramky, 3–4 jehlice z bronzové pásky se železnými hlavicemi, 5 fragment bronzového brýlovitého přívěsku přichycený k železnému kotoučku s ouškem, 6 bronzový brýlovitý závěsek, 7–8 bronzové knoflíky. Foto A. Susuť.

■ Obr. 7 Bronzový náprsník. Foto R. Słaboňski.

■ Obr. 8 Spirálovité manžetové náramky vyrobené z přitavených bronzových obručí. Foto J. Słaboňski.

nejvíce odpovídají náramky typu Łebcz, které se také řadí do V. stupně doby bronzové a Ha C (*Blajer – Chochorowski v tisku*). Méně charakteristické jsou bronzové a železné brylovité předměty, zde použité jako přívěsky k náramkům (**obr. 3**), které se však jinde objevují také jako části nákrčníků nebo spínadel oděvu. Chronologie těchto ozdob se pohybuje v rozmezí od III. stupně doby bronzové až po Ha D (*Blajer – Chochorowski v tisku*).

Unikátním šperkem jsou dřevěné jehlice obložené spirálovitě stočenými bronzovými a železnými pásky a ukončené železnou hlavici (**obr. 6: 3-4**). V rámci Polska jde o zcela ojedinělý nález a jeho přesnější chronologické zařazení je velmi problematické. Konečně trubičkovité ozdoby ze spirálovitě stočeného drátu můžeme zařadit k typu „salta leone“, které se objevují téměř po celou dobu bronzovou a starší dobu železnou (*Blajer – Chochorowski v tisku*).

Depot byl nalezen na území západního Malopolska, což by naznačovalo jeho spojitost s hornoslezsko-malopolskou skupinou lužické kultury. To ještě zvyšuje hodnotu tohoto objevu, protože depoty řazené do V. stupně doby bronzové a starší doby železné (Ha C) patří na území Malopolska k velmi vzácným (*Blajer 2001*, mapa 6).

Interpretace nálezu

Aleksandrowický poklad byl objeven během rozsáhlých investičních výzkumů. Precizní výzkum jak celé plochy lokality, tak i jejího nejbližšího zázemí (prozkoumána byla plocha o rozloze více než 3,8 ha) nepřinesl žádné nálezy, které by mohly napomoci objasnění příčin a okolností ukrytí depotu. Na celé ploše nebyly objeveny žádné sídlištní objekty, které by tomuto nálezu časově odpovídaly. Lze proto předpokládat, že pokud měl poklad souvislost s lokálním osídlením, např. s nedalekou osadou, byl deponován mimo její rámec.² Není sporu o tom, že originalita

a ojedinělost tohoto nálezu svědčí o jeho elitním charakteru.

Rekonstrukce oděvů a způsob nošení ozdob

Jedním ze záměrů výstavy „*Archeologická dálnice...*“ bylo prezentovat návštěvníkům ozdoby, zbraně a předměty každodenní potřeby, jejich podobu, barvu a způsob jejich nošení v době užívání. Pro tento účel byla vyhotovena fotografická rekonstrukce vzhledu jejich „majitelů“, představených ve stylizovaných oděvech s charakteristickými ozdobami. Jelikož během aranžování rekonstrukce nebylo možné využít všechny nálezy, bylo rozhodnuto zhotovit jejich repliky. V konzervátorské dílně Archeologického muzea v Krakově byly vyrobeny repliky všech ozdob kromě náprsníku a bronzových knoflíků. Použití mědi a železa pak dává představu o skutečném vzhledu a atraktivitě pravěkého šperku z doby před zhruba 2800 lety (**obr. 9**). Na základě nečetných pramenů dostupných v archeologické literatuře (*Chochorowski 1999; Makarová 2008*) a dle koncepce autorů článku byl rekonstruován vzhled oděvu a způsob zavěšování, upevnění či připínání ozdob ke tkanině (**obr. 10**). Samotné fotografování proběhlo v krakovském fotografickém studiu Agnieszky Wojtuńové. Autorem grafického zpracování je Marek Królikowski, aranžovali Justyna Rodak a Albert Zastawny (**obr. 11**).

V našem pojetí prezentujeme depot z Aleksandrowic jako rodinný poklad,³ jehož majitelé určitě zaujímali významné společenské postavení (**obr. 12**). Tento status dokládá bohatství ozdob, originalita a provenience některých kusů a rovněž, což je třeba zdůraznit, přítomnost železných předmětů.

Na fotografické rekonstrukci je žena oblečena do světlé lněné tuniky s lodičkovým výstřihem a dlouhými rukávy, vyrobené z jednoho kusu materiálu sešitého na zádech a převázané v pase (**obr. 11 a 12**). Jemná světle zelená pelerína

zakrývá záda a ramena. S tunikou je spojena dvěma bronzovými jehlicemi s železnými kulovitými hlavici. Hlavu zdobí pásek s našitými bronzovými knoflíky, který přidržuje obdélníkový šátek ušitý z běleného lnu s jemným vzorem. Ozdoby rukou tvoří čtyři manžetovité bronzové náramky, nošené po dvou na každé ruce (**obr. 11**). K jednomu náramku (na levé ruce) byl pomocí dvou železných kotoučků upevněn brylovitý bronzový přívěsek (**obr. 12**). Podobná souprava propojených ozdob (přívěsek s kotoučky) byla k tunice připevněna jako ozdobná aplikace. Takovýto způsob upevnění kovových ozdob na oděv, stejně jako nošení náramků a připevňování jehlic, naznačují výsledky analýzy skladby hrobových výbav lužické kultury (**obr. 10; Makarová 2008**, obr. 15: 3, 18, 23, 25: b) i hrobů spojovaných s kulturou severské doby bronzové (*Chochorowski 1999*, 243, ryc. 283).

Muž je zobrazen ve lněné šedivé sukničce, sahající ke kolenům a přepásané koženým páskem, s malým výstřihem a dlouhými rukávy zakončenými červenými lemy (**obr. 11 a 12**). Suknice je vyrobena ze dvou kusů látky sešitých na bocích. Přes ramena má přehozen dlouhý obdélníkový plášť z hrubě tkané vlny bordové barvy, podšitý šedivou vložkou. Plášť je na hrudi sepat párem železných jehlic. Používání vlněných tkanin, ze kterých se šily krátké oděvy a pláště spínané sponami nebo jehlicemi, dokládají archeologické nálezy z okruhu severské doby bronzové, kde se díky příznivým přírodním podmínkám organické materiály zachovávají velmi dobře (*Chochorowski 1999*, 243, obr. 282). Podobně jako u ženského oděvu ozdoby rukou sestávají z bronzových náramků, po dvou na každé ruce (**obr. 11**). Nejdůležitější částí oděvu, zdůrazňující jeho vysoké společenské postavení, je efektní, ozdobný bronzový náprsník zavěšený na krku (**obr. 12**).

Třetí postava námi předkládané rekonstrukce, malé dítě, je

² Nejbližší stopy osídlení z období, které by chronologicky odpovídalo pokladu, byly objeveny východním směrem od zkoumaného území (nepublikovaný výzkum M. M. Przybyły).

³ Děkujeme Markowi, Agatě a Basi Królikowským, že se na několik hodin přenesli do minulosti a poskytli rodinný obrázek pro účely naší rekonstrukce.

dotvářejícím prvkem scénografie, který je zde umístěn z výstavních důvodů a zdůrazňuje – podle námi přijaté interpretace – vlastnictví depotu v rodině s vysokým společenským statutem. Náhrdelník s párem brýlovitých bronzových přívěsků, který zdobí šiji děvčátka, nebyl součástí aleksandrowického depotu.

Závěr

Poklad z Aleksandrowic představuje nálezy výjimečné vědecké hodnoty. Unikátní předměty, které jsou jeho součástí, vrhají nové světlo na problematiku výskytu depotů v pozdní době bronzové a starší době železné v západním Malopolsku a také na otázku chronologie nejstarších železných výrobků na tomto území. Aleksandrowický depot je rovněž nálezem s velkým výstavním potenciálem, a tím i edukační hodnotou. Fotografická rekonstrukce vzhledu „majitelů“ pokladu přibližuje nejen původní podobu a funkci jednotlivých předmětů, ale především ukazuje jejich symboliku, atraktivitu a vysokou materiální hodnotu ozdob vyrobených z materiálů kdysi velmi cenných, dnes však všeobecně dostupných. Množství, bohatství, různorodost ozdob a druh použitého materiálu nás přiměly interpretovat uvedený depot jako cenný rodinný poklad, který patřil osobám s nepochybně vysokým společenským postavením.

Otevření výstavy „Archeologická dálnice – Výzkumy velkých silničních investic u Krakova“ proběhlo v květnu 2011 v prostorách Archeologického muzea v Krakově (Rodak – Zastawny 2011). Od té doby je výstava s aleksandrowickým pokladem nepřetržitě prezentována v muzeích na území celého Polska.

Použitá literatura

- Blajer, W. 2001: Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich. Kraków.
 Blajer, W. – Chochorowski, J. v tisku: Depozyt z Aleksandrowic. In: J. Chochorowski (red.), Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce. Kraków.
 Chochorowski, J. 1999: Hiperborejczycy wieku spiżu – epoka brązu poza zasięgiem wysokich cywilizacji w Europie. In: J. K. Kozłowski (red.), Encyklopedia Historyczna Świata, Tom 1, Prehistoria. Kraków, 202–251.
 Makarová, E. 2008: Ženský кроj lužické kultúry v dobe bronzovej na Slovensku.

- Pokus o rekonstrukciu na základe hrobových nálezov a depotov, Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 44, 65–192.
 Naglik, R. 2001: Sprawozdanie z badań ratowniczych prowadzonych w związku z budową autostrady A-4 na terenie b. woj. krakowskiego i zachodniej części b. woj. tarnowskiego w latach 1996–1999, Zeszyty Ośrodka Ratowniczych Badań Archeologicznych, seria B: Materiały Archeologiczne, Raport 96–99. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 1996–1999, 308–352.
 Naglik, R. 2005: Archaeological Motorway, Archeologia Żywa Special issue 2005, 37–44.
 Rodak, J. – Zastawny, A. 2011: Archeologiczna autostrada. Wykopiska przy wielkich inwestycjach drogowych pod Krakowem. Archaeological Motorway. Excavations carried out during great road investments near Kraków (Folder Wystawy), Kraków.
 Rydzewski, J. 2005: Pradzieje Małopolski na wystawie w Muzeum Archeologicznym w Krakowie. In: J. Rydzewski (red.), Pradzieje i wczesne średniowiecze Małopolski. Prehistory and Early Middle Ages of Little Poland. Przewodnik po wystawie, katalog zabytków. Kraków, 11–52.
 Sprockhoff, E. 1956: Jungbronzezeitliche Hortfunde der Südzone des Nordischen Kreises (Periode V). Kataloge des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz, 16, t. I–II. Mainz.
 Tymiec-Kępińska, A. 2005: Katalog zabytków. In: J. Rydzewski (red.), Pradzieje i wczesne średniowiecze Małopolski. Prehistory and Early Middle Ages of Little Poland. Przewodnik po wystawie, katalog zabytków. Kraków, 243–400.

Summary

Treasure from Aleksandrowice near Kraków – from discovery to reconstruction

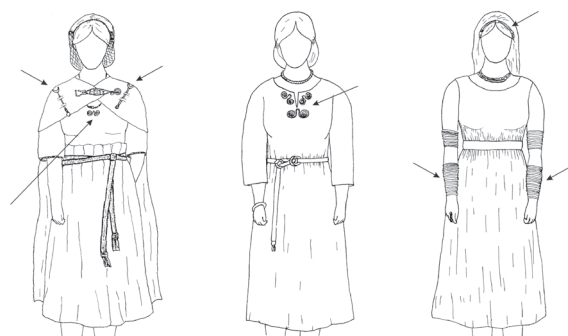
In 1998 during the research at site 2 in Aleksandrowice (west of Kraków) a deposit of more than 50 bronze and iron artifacts had been revealed. This discovery turned out to be one of the most important discoveries not only at this site but taking into account all later excavation research undertaken on the route of A4 Kraków–Tarnów motorway under construction and expansion. This is a unique find considering its provenience and typology of ornaments made of bronze and iron and their chronology (the turn of the Late Bronze Age and Early Iron Age). The prestige of 'the treasure from Aleksandrowice' resulted with its inclusion in a temporary exhibition 'Archaeological motorway. Excavations carried out during great road investments near Kraków' prepared by the Archaeological Museum in Kraków and the Kraków Team for Motorway Research (general partnership) in 2011. Apart from exposition of artifacts, the aim of creators of the exhibition (authors of this article) was to reconstruct clothing and ornaments and the way they had been worn. Our ideas in relation to the treasure from Aleksandrowice are presented in the following article.

Albert Zastawny, Archeologické muzeum v Krakově

Justyna Rodak, Archeologické muzeum v Krakově

■ Obr. 9 Repliky ozdob z aleksandrowického pokladu zhotovené pro potřebu fotografické rekonstrukce. Foto A. Zastawny.

■ Obr. 10 Rekonstrukce ženského oděvu na základě hrobových nálezů a depotů lužické kultury. Podle Makarová 2008.

■ Obr. 11 Projekt rekonstrukce oděvů z Aleksandrowic. Aranžmá A. Zastawny.

■ Obr. 12 Rekonstrukce oděvů a způsobů nošení ozdob z aleksandrowického depotu. Foto A. Wojtuń; grafické zpracování M. Królikowski; aranžmá J. Rodak, A. Zastawny.